

Η ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΣΠΕΡΜΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΟΝΤΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΕΠΙΚΟΥΡΟΥ: ΜΙΑ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ*

Στήν ἐπιστολή του *Πρὸς Ἡρόδοτον* (38), ὁ Ἐπίκουρος φαίνεται σὲ πρώτη ἄποψη νὰ ἐπαναλαμβάνει τὸν γνωστὸ γενικὸ προσωκρατικὸ ἀφορισμὸ γιὰ τὴ γένεση, δηλαδή ὅτι τίποτε δὲν γίνεται ἀπὸ τὸ μὴ ὄν: «πρῶτον μὲν ὅτι οὐδὲν γίγνεται ἐκ τοῦ μὴ ὄντος» (I). Στὴ συνέχεια ὁμῶς προσθέτει: «πᾶν γὰρ ἐκ παντὸς ἐγίγνετο» (II), «σπερμάτων γε οὐδὲν προσδεόμενον» (III)¹. Ἡ ἀνάγνωση τῶν προτάσεων (II) καὶ (III) —ποῦ αἰτιολογοῦν τὸ ἀδύνατο τῆς γένεσης αὐτῆς, δηλαδή ὅτι σὲ ἀντίθετη περίπτωση ὅτιδήποτε θὰ προέκυπτε ἀπὸ ὅτιδήποτε ἄλλο (II), χωρὶς νὰ χρειάζονται καθόλου σπέρματα (III)— προκαλεῖ δικαιολογημένη ἀμηχανία². Γιατὶ αὐτὸ ποῦ φαίνεται

* Οἱ ἀναφορὲς στὸ ἔργο τοῦ Ἐπικούρου γίνονται στὴν ἔκδοση τοῦ H. USENER, *Epicurea*, B.G. Teubner, 1966. Οἱ ἀναφορὲς στὰ ἀποσπάσματα τῶν προσωκρατικῶν γίνονται στὴν ἔκδοση H. DIELS - W. KRANZ, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Zürich 1958. Οἱ ἀναφορὲς στὸν Λουκρήτιο γίνονται στὴν ἔκδοση τοῦ C. BAILEY, *Titi Lucretii Cari, De rerum natura*, Oxford 1974, I, II καὶ III.

1. Ὁ SOLMSEN ἐδῶ, («Epicurus on Void, Matter and Genesis», *Phronesis* 1972, σσ. 274-5) ὅταν μιλά γιὰ «ἀποκατάσταση τῆς γένεσης», ἀπὸ μέρους τοῦ Ἐπικούρου, καὶ ὅτι εἶναι ἀποδεκτὴ ἀρκεῖ νὰ πηγάζει ἀπὸ «semina certa» συγχέει τὴ γένεση, ἡ ὁποία ἀναφέρεται ἀποκλειστικὰ σὲ ἔμβια (ὅπως ὁ ἴδιος ἐρμηνεύει τὰ σπέρματα), μὲ τὴ γένεση γενικὰ ἡ ὁποία θεωρεῖται ἀδύνατη ἀπὸ τοὺς προσωκρατικούς. Ὅμως κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους αὐτοὺς διανοητές, ποῦ προηγήθηκαν καὶ ἐπηρέασαν τὸν Ἐπίκουρο, δὲν ἀναιρεῖ τὴ γέννηση τῶν ἐμβίων ἀπὸ σπέρματα. Ἡ συγκρότησή τους ἀπὸ «ὕλη» ἀφορᾷ μόνο τὰ πρωταρχικὰ ἔμβια. Ἀφ'ἧς στιγμῆς δημιουργηθοῦν, δηλαδή συντεθοῦν, στὴ συνέχεια ἀναπαράγονται. [Ὅσον ἀφορᾷ τὸν Ἀναξίμανδρο, βλ. D.K. 31 A 11 (6) καὶ A 30, τὸν Ἀναξαγόρα, D.K. 59 B 4 καθὼς καὶ A 1 (9) καὶ A 62 καὶ τέλος τὸν Δημόκριτο, D.K. 68 B 5 (3)-(5)]. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἐπίκουρος, σὲ πλήρη συμφωνία πρὸς τοὺς προγενεστέρους του, υἱοθετεῖ παρόμοια θεωρία: τὰ πρωταρχικὰ ζῶα γεννιοῦνται ἀπὸ μεταβολὴ μεταξύ τους ἐφόσον εἶναι μέρη τοῦ κόσμου (ΑΕΤΙΟΥ, *Δοξογρ.* 430).

2. Ἡ M.E. REESOR («Anaxagoras and Epicurus», *Essays in Ancient Greek Philosophy*, J. Anton-A. Preus eds., σ. 96) βρίσκει ὅτι ὁ κοινὸς αὐτὸς τύπος ἐπιχειρήματος στὸν Ἐπίκουρο εἶναι μιὰ πιὸ ἐκλεπτυσμένη μορφή τοῦ εἶδους τῶν ἐπιχειρημάτων ποῦ ἀπαντοῦν στὸν Ἀναξαγόρα. Ἀντίθετα ὁ M. CONCHE, (*Epicure, Lettres et maximes*, ed. de Megare, Villers - Sur - Mer, 1977 σ. 128) θεωρεῖ ὅτι ἡ ἀρχὴ αὐτὴ «ἡ ὁποία παρουσιάζεται στοὺς Ἐλεάτες... καὶ ἀναμφίβολα στοὺς πρώτους ἀτομικοὺς μὲ μορφή λογικῆς ἀρχῆς... ἐδῶ θεμελιώνεται μὲ ἀντιμαρτύρηση τῆς ἀντιφατικῆς πρότασης».

ὅτι ἐνδιαφέρει τὸν Ἐπίκουρο δὲν εἶναι τόσο νὰ ἀναιρέσει ὀλοκληρωτικὰ τὴ γένεση ἐκ τοῦ μὴ ὄντος (ὅπως θὰ ἀναμενόταν ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ πρόταση), ἀλλὰ κυρίως νὰ θέσει ἓνα ὄριο, ὥστε νὰ μὴν προέρχεται ὅποιοδήποτε πράγμα ἀπὸ ὅποιοδήποτε ἄλλο. Ἔτσι στὴν πρόταση (III) λέγεται ὅτι αὐτὸ ποὺ θὰ ἀποτρέψει τὶς τυχαῖες γενέσεις εἶναι τὰ σπέρματα. Ὅμως στὴν πραγματικότητα γιὰ τὴ γένεση γενικὰ πρέπει νὰ πληροῦται καὶ ἓνας ἀκόμη ὁρος: Ὅλα ὀφείλουν νὰ μὴ γίνονται «ἐκ τοῦ μὴ ὄντος». Στὴν περίπτωση ὅμως αὐτὴ γεννᾶται τὸ ἐρώτημα σὲ τί χρειάζεται ὁ «ἀφορισμὸς» τῆς γένεσης ἀπὸ τὸ μὴ ὄν, ὅταν αὐτὴ οὕτως ἢ ἄλλως πραγματοποιεῖται, ἔστω καὶ μὲ παραγωγή τοῦ εἶδους «πᾶν ἐκ παντός»; (II) Συναφὴς πρὸς τὸ ἐρώτημα αὐτὸ εἶναι ἡ ἐξακρίβωση τῆς σημασίας τῶν σπερμάτων ἐδῶ, τὰ ὅποια, καὶ ἂν ἀκόμη μεσολαβήσουν πάλι θὰ προκύψει ὅτιδήποτε ἀπὸ ὅτιδήποτε ἄλλο, ἂν δὲν τηρηθεῖ πρώτιστα ὁ ὁρος ποὺ θέτει ἡ πρόταση (I), δηλαδή νὰ ἀποφευχθεῖ ἡ γένεση «ἐκ τοῦ μὴ ὄντος». Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ ἀπάντηση αὐτῶν τῶν ἐρωτημάτων ἔγκειται στὴ νοημοδότηση τοῦ ὅρου «μὴ ὄν». Ἡ φράση αὐτὴ ἰσοδυναμεῖ βέβαια μὲ τὸ μὴ ὑπάρχον³. Εἰδικὰ ὅμως στὸ πλαίσιο τῶν παραπάνω προτάσεων (I), (II) καὶ (III), ἂν τὸ μὴ ὄν εἶναι ἀπλῶς τὸ μὴ ὑπάρχον τότε ἐδῶ δὲν ἔχουμε παρὰ ἓνα συμφυρμὸ δύο διαφορετικῶν πραγμάτων: τῆς γένεσης γενικὰ (μὲ «ἐλεατική» ἔννοια) καὶ τῆς (βιολογικῆς) «γένεσης» ἀπὸ σπέρματα.

Πρὶν προσπαθήσουμε νὰ ἀπαντήσουμε τί σημαίνει τὸ μὴ ὄν ἂς ἐπιχειρήσουμε τὴν προσέγγιση, στὴ συγκεκριμένη αὐτὴ περίπτωση, τοῦ β' μέρους τοῦ ἴδιου ἐπιχειρήματος, ποὺ ἀφορᾷ δηλαδή τὴ φθορὰ στὸ μὴ ὄν. Λέγει λοιπὸν ὁ Ἐπίκουρος, ὅτι ἂν τὸ ἀφανιζόμενον ἐφθείρετο καὶ κατέληγε στὸ μὴ ὄν (IV), τότε ὅλα τὰ πράγματα θὰ καταστρέφονταν (V): «καὶ εἰ ἐφθείρετο δὲ τὸ ἀφανιζόμενον εἰς τὸ μὴ ὄν, πάντα ἂν ἀπωλώλει τὰ πράγματα, οὐκ ὄντων εἰς ἃ διελύετο» (39). Ἐδῶ λοιπὸν ὁ λόγος εἶναι σαφῶς γιὰ διάλυση τοῦ ἀφανιζομένου σὲ κάποια ἄλλα («εἰς ἃ»), τὰ ὅποια ὀφείλουν νὰ εἶναι ὄντα, ὥστε νὰ μὴν ἰσχύσει σύμφωνα μὲ τὴν πρόταση (V), ἡ καταστροφή ὅλων τῶν πραγμάτων, πράγμα ποὺ θὰ συνέβαινε ὅπωςδήποτε ἂν ἡ φθορὰ τοῦ ἀφανιζομένου ἔτεινε στὸ «μὴ ὄν» (IV). Ὡστε τὸ ἀφανιζόμενον, ὅταν φθείρεται, ἀπλῶς διαλύεται σὲ ὄντα ποὺ εἶναι σὲ θέση νὰ ὑποστοῦν τὴ διάλυση καὶ δὲν καταστρέφονται. Πρόκειται λοιπὸν ἐδῶ γιὰ σύνθετα «πράγματα», ποὺ φθείρονται, «διαλύονται» στὸ μὴ ὄν, καὶ ὄχι γιὰ ἀπλὰ ὄντα, μὴ

3. Βλέπε γιὰ παράδειγμα τὴν ἔννοια τοῦ μὴ ὄντος στὶς προτάσεις τῆς ἴδιας παραγράφου (Πρὸς Ἡρόδοτον, 39): «καὶ εἰ ἐφθείρετο δὲ εἰς τὸ μὴ ὄν», ἀλλὰ καὶ ἄλλων: «εἴπερ μὴ μέλλει πᾶντα ταῦτα εἰς τὸ μὴ ὄν φθαρῆσθαι» (Πρὸς Ἡρόδοτον 41) «ὃ τὰς μεταβολὰς οὐκ εἰς τὸ μὴ ὄν ποιήσεται» (Πρὸς Ἡρόδοτον 54) καὶ ἄλλου.

ἀναγώγιμα δηλαδή περαιτέρω, τῶν ὁποίων τὸ ἀδύνατο τῆς πραγματικῆς φθορᾶς στὸ μὴ ὄν, νοούμενο ὡς μὴ ὑπάρχον, θεωρεῖται δεδομένο. Ὡστε ἡ ἐπιχειρηματολογία τοῦ Ἐπικούρου ἔχει στόχο της κατὰ ἓνα μέρος, τὴν ὑπενθύμιση ὅτι αὐτὰ εἰς «ᾧ» κάθε σύνθετο διαλύεται εἶναι ὄντα. Ἄν λοιπὸν πρόκειται νὰ μὴ φθαροῦν ὅλα στὸ μὴ ὄν χρειάζονται πράγματα ἄτμητα καὶ «ἀμετάβλητα», τὰ ὁποῖα θὰ μπορέσουν νὰ ὑποστοῦν τὶς διαλύσεις τῶν συγκρίσεων χωρὶς νὰ διαλυθοῦν καὶ τὰ ἴδια: «καὶ τῶν σωμάτων τὰ μὲν ἐστὶ συγκρίσεις τὰ δ' ἐξ ὧν αἱ συγκρίσεις πεποίηνται. Ταῦτα δὲ ἐστὶν ἄτομα καὶ ἀμετάβλητα, εἴπερ μὴ μέλλει πάντα εἰς τὸ μὴ ὄν φθαρῆσθαι, ἀλλ' ἰσχύοντα ὑπομένειν ἐν ταῖς διαλύσεσι τῶν συγκρίσεων πλήρη τὴν φύσιν ὄντα... οὐκ ἔχοντα ὅπῃ ἢ ὅπως διαλυθήσεται» (41). Δὲν ἐνδιαφέρει λοιπὸν τὸν Ἐπίκουρο παρὰ ἡ διαδικασία σχηματισμοῦ («γίνεσθαι») καὶ ἀποσύνθεσης («διαλύεσθαι») τῶν σύνθετων πραγμάτων («σωμάτων») σὲ ἀπλὰ ὄντα καὶ ὄχι ἡ ἀναίρεση τοῦ γίνεσθαι - φθείρεσθαι στὴν ἀπόλυτη ἔννοιά του. Ἀνασυνθέτοντας τώρα τὶς παραπάνω προτάσεις (I) ἕως (III), σὲ καταφατική μορφή ἔχουμε: κάθε σύνθετο πρᾶγμα γίνεται «ἐξ... ὄντος» (I'). Τὸ κάθε τι λοιπὸν θὰ παράγεται ὄχι τυχαῖα, ἀλλὰ ἀπὸ κάτι τὸ καθορισμένον (II'), πρᾶγμα ποὺ θὰ γίνεται μὲ τὴ βοήθεια τῶν σπερμάτων (III'). Τὸ «ὄν», ὡς ὁ ἀντιθετικὸς πόλος τοῦ «μὴ ὄντος» δὲν εἶναι βέβαια ἐδῶ ἄτομο, ἀφοῦ ἡ ἀναφορὰ γίνεται σὲ σπέρματα. Οὔτε εἶναι ὅμως ὁποιοδήποτε σπέρμα ἀλλὰ μόνο ἐκεῖνο ποὺ ἀνήκει στὸ ἴδιο εἶδος τοῦ πρᾶγματος ποὺ «παράγεται» ἀπὸ αὐτό, ὅπως ἀφήνει νὰ νοηθεῖ ἡ λογικὴ τοῦ ἐπικούρειου ἐπιχειρήματος: ἂν δηλαδή δὲν ἀντιστοιχοῦσε σὲ ὅ,τι παράγεται, δὲν ἦταν δηλαδή ὁμοιογενές, δὲν θὰ δροῦσε περιοριστικὰ στὴν τυχαία γένεση. Ἡ πρόταση λοιπὸν «τίποτε δὲν γίνεται ἀπὸ τὸ μὴ ὄν, νοηματοδοτεῖται μόνο ἂν στὴν ἔννοια τοῦ «ὄντος» περιληφθεῖ, ὄχι τὸ ὁποιοδήποτε σπέρμα, ἀλλὰ τὸ ὁμοιογενές καὶ ὁμοιοειδές μὲ ὅ,τι «παράγεται» ἀποκλειστικὰ ἀπὸ αὐτό. Ἐνα σπέρμα ὅμως, ποὺ εὐρίσκεται ἀντὶ γιὰ τὸ ἄτομο στὴ θέση τοῦ ὄντος καὶ μὲ δεδομένο τὸ γεγονὸς ὅτι πρόκειται νὰ παράγει «σώματα» τὰ ὁποῖα εἶναι «συγκρίσεις», δὲν μπορεῖ νὰ νοηθεῖ βέβαια κυριολεκτικὰ παρὰ μόνο μεταφορικὰ⁴. Ἡ μεταφορικὴ αὐτὴ χρῆση τῶν σπερμάτων ἐδῶ φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τοῦ κειμένου.

4. Ὁ ὅρος σπέρμα εἶχε ἀποκτήσει μεταφορικὴ ἔννοια, δηλαδή «ὡς δηλωτικὴ τῆς πρώτης ἀρχῆς ἢ στοιχείου πρᾶγματος τινὸς» ἤδη ἀπὸ τὴν Ὀδύσσεια (βλ. *L.S.J.*, s.v. «σπέρμα»). Ὁ Ἐπίκουρος χρησιμοποιοῖ τὰ σπέρματα μεταφορικὰ, δύο ἀκόμη φορές στὴν *Ἐπιστολὴ πρὸς Πυθοκλέα*: (α) «... τὰ τοιαῦτα σπέρματα, ἐξ ὧν ζῶα τε καὶ φυτὰ καὶ τὰ λοιπὰ πάντα τὰ θεωρούμενα συνίσταται» (*ἐνθ. ἀνωτ.*, 74) καὶ (β) «ὁ τοιοῦτος δύναται κόσμος γίνεσθαι καὶ ἐν κόσμῳ καὶ μετακοσμίῳ... ἐπιτηδείων τινῶν σπερμάτων ῥυέντων ἀφ' ἑνὸς κόσμου ἢ μετακοσμίου...» (*ἐνθ. ἀνωτ.* 89).

Ἔστω ὅτι τὸ «πᾶν» στὴν πρόταση (II) ἀφορᾷ μόνο ἔμβια, προέρχόμενα ἀπὸ κανονικὰ σπέρματα. Στὴν περίπτωση αὐτὴ «πᾶν» θὰ ἐσήμαινε ἀποκλειστικὰ «ἔμβιο ὄν». Καὶ ἡ τόσο γενικὴ πρόταση γιὰ τὴ γένεση καὶ φθορὰ τῶν πάντων κοινὴ σὲ ὅλους τοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους θὰ στένευε ἐπικίνδυνα, ἀναφερόμενη ἀποκλειστικὰ στὴ γένεση καὶ φθορὰ τῶν ἐμβίων ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχὰ τοὺς σπέρματα. Ὡστε ἡ ἀναίρεση τῆς γένεσης καὶ φθορᾶς τῶν ὄντων ἀπὸ —πρὸς— τὸ μὴ ὄν δὲν ἀναφέρεται εἰδικὰ στὴ γέννηση καὶ τὸ θάνατο τῶν ἐμβίων (διαδικασία ποὺ ὑπόκειται βασικὰ σὲ βιολογικοὺς νόμους) ἀλλὰ στὴ διαμόρφωση καὶ συγκρότηση ὅλων τῶν ὄντων ἀπὸ ἀναλλοίωτη καὶ αἰωνίως ὑπάρχουσα «ὕλη»⁵. Συνεπῶς τὸ «οὐδὲν γίνεται ἐκ τοῦ μὴ ὄντος» ἰσχύει ὁμοιότροπα γιὰ ὅλα τὰ ὄντα ποὺ ἐμπίπτουν στὴ συμβατικὴ αὐτὴ «γένεση» καὶ «φθορά», δηλαδή σὲ «συγκρίσεις» καὶ «διαλύσεις τῶν συγκρίσεων». Θὰ ἦταν λοιπὸν ἄτοπο νὰ ὑποστηρίξει κανεὶς ὅτι τὸ «ὄν» τῆς πρότασης «οὐδὲν γίνεται ἐκ τοῦ μὴ ὄντος» ἀφορᾷ «συγκρίσεις» καὶ «διαλύσεις» ἀπὸ —σέ— κανονικὰ σπέρματα (δηλαδή ἀποκλειστικὰ ἐμβίων). Στὴν περίπτωση ἄλλωστε αὐτὴ ἡ «φθορὰ» τοῦ «ἀφανιζομένου» θὰ σήμαινε ἐπιστροφή του στὸ πραγματικὸ τοῦ σπέρμα, θεωρία ἀνύπαρκτη στὸν Ἐπίκουρο. Ὅτι στὴν παράγραφο αὐτήν, *Πρὸς Ἡρόδοτον* (38), τὰ σπέρματα ἔχουν μεταφορικὴ σημασία φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ γενικὸ νοηματικὸ πλαίσιο τοῦ κειμένου, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὸ «πᾶν», ὡς τὸ σύνολο τῶν ὑπαρχόντων πραγμάτων καὶ ὄχι μόνο τῶν ἐμβίων.

Ἡ θεωρία αὐτὴ τοῦ Ἐπικούρου, γιὰ τὴ γένεση τῶν πραγμάτων ἀπὸ σπέρματα μεταφορικὰ νοημένα, μαρτυρεῖ κατὰ τὴ γνώμη μας ὅτι ὅταν ὁ φιλόσοφος συνάντησε προβλήματα τοῦ εἴδους τοῦ Ἀναξαγόρα υἱοθέτησε τὶς δικές του λύσεις ἐγκαταλείποντας στὸ σημεῖο αὐτὸ τὴν ἀτομικὴ θεωρία. Συγκεκριμένα, ὅταν βρέθηκε μπροστὰ στὸ πρόβλημα τῆς ἐξήγησης παραγωγῆς ὄντων μὲ καθορισμένη μορφή, δὲν ἀρκέστηκε στὴν ὅπωςδήποτε συνεπὴ ἀτομικὴ θεωρία τῶν τυχαίων συσχηματισμῶν ἀπὸ ἄτομα, ἀλλὰ ἀναζήτησε περισσότερο σύνθετες ὀντότητες. Τὰ ἀναξαγόρεια σπέρματα διέθεταν ἀκριβῶς ὅ,τι χρειαζόταν ἡ ἐπικούρεια ὀντολογία. Εἶναι καὶ αὐτὰ «έόντα χρήματα», ὡς «σπέρματα πάντων χρημάτων», ἔχουν ἐγγενεῖς ιδιότητες,

5. Ὁ A.A. LONG (*Hellenistic Philosophy*, Duckworth, London 1974, σ. 31), ἀναλύοντας τὶς προτάσεις «οὐδὲν γίνεται» κ.λπ. τοῦ Ἐπικούρου, δὲν κάνει καθόλου λόγο ἐδῶ γιὰ σπέρματα ἀλλὰ γιὰ «things» τὰ ὁποῖα «are seen to grow out of something». Γενικὰ ὁμῶς θεωρεῖ ὅτι τὰ σπέρματα ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἄτομα καὶ ἄρα δὲν εἶναι αὐτοτελή. Ἀλλὰ καὶ ὁ STRODACH, (*The Philosophy of Epicurus*, North-western Univ. Press, 1963, σ. 138), μεταφράζει τοὺς στίχους τοῦ Λουκρητίου, ποὺ ἀντιστοιχοῦν στὴν παράγραφο 38 (I. 146-73), ἔτσι ὥστε νὰ δίνεται ἡ ἐντύπωση ὅτι ἀφοροῦν ὅλα τὰ πράγματα γενικά. Ὅμως θεωρεῖ τὰ σπέρματα ὡς ἓνα ἀπὸ τοὺς πολλοὺς τεχνικοὺς ὅρους γιὰ τὰ ἄτομα (ἐνθ. ἀνωτ., σ. 229, σημ. 3).

«ιδέας παντοίας... καὶ χροιάς καὶ ἡδονάς», ὅ,τι δηλαδή πρόκειται νὰ ἐμφανισθεῖ σὲ μεταγενέστερο στάδιο στὰ «συγκρινόμενα», τὰ σύνθετα δηλαδή κοσμικὰ χρήματα καὶ κυρίως «παράγουν» ὅμοια μὲ αὐτὰ ὄντα. Αὐτὰ συγκεντρώνονται καὶ σχηματίζουν ὁμοιογενεῖς —σὲ ἀναξαγόρειους ὅρους— ποσοστιαῖες ἀναλογίες, οἱ ὁποῖες συνενώνονται καὶ δημιουργοῦν τὰ σύνθετα πράγματα⁶. Εἶναι ἀξιοπαρατήρητο τὸ γεγονὸς ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ὅρο σπέρματα ὁ Ἐπίκουρος χρησιμοποιεῖ καὶ τὸν ὅρο «συγκρίσεις» ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸν αὐθεντικὸ ἀναξαγόρειο ὅρο «συγκρινόμενα» (D.K. 59 B 4) καθὼς καὶ τὴν παράφραση τοῦ ὅρου «διακρίνεσθαι», (D.K. 59 B 17) δηλαδή τὸ «διαλύεσθαι» (41). Προφανῶς λοιπὸν ὁ Ἐπίκουρος ἐδῶ υἱοθετεῖ ἀναξαγόρειες καθαρὰ λύσεις προσαρμόζοντάς τις βέβαια στὸ δικό του σύστημα⁷. Ἡ ἐπίδραση αὐτὴ τοῦ Ἀναξαγόρα δὲν προκάλεσε τὴν προσοχὴ τοῦ Λουκρήτιου, παρότι ὁ ἴδιος κρίνει ἐκτενῶς τὴν ἀναξαγόρεια θεωρία τὴν ὁποία γνωρίζει καλὰ⁸. Καὶ αὐτὸ ὀφείλεται στὸ γεγονὸς ὅτι θεώρησε τὰ ἐπικούρεια σπέρματα ὡς σπέρματα κυρίως ἐμβίων, καὶ πιστεύει ὅτι ἐρμηνεύει τὸν Ἐπίκουρο ἀναπτύσσοντας τὴ σκέψη του ὡς ἐξῆς: ἂν δὲν ὑπῆρχαν τὰ σπέρματα αὐτά, ἀπὸ τὴ θάλασσα θὰ ἐγεννῶντο ἀνθρώπινα ὄντα, στὴ γῇ θὰ εὕρισκονταν ψάρια κ.λπ.⁹.

Ἀλλὰ ἡ ἐπίδραση τοῦ Ἀναξαγόρα στὸν Ἐπίκουρο φαίνεται ἀκόμη περισσότερο ἀπὸ τὶς προτάσεις ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Ἀριστοτέλης στὸ 4ο κεφ. τοῦ Α' τῶν *Φυσικῶν*, ἐκεῖ ἀκριβῶς δηλαδή ποὺ κρίνει τὴν ἀναξαγόρεια θεωρία γιὰ τὴ γένεση¹⁰. Λέει λοιπὸν ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας υἱοθέτησε τὴ λεγόμενη ἀρχὴ τῆς καθολικῆς μίξης, γιατί ἐβλεπε νὰ γίνεται τὸ κάθε τι ἀπὸ κάθε τι ἄλλο: «διὸ φασὶ πᾶν ἐν παντὶ μεμῖχθαι διότι πᾶν ἐκ παντὸς ἐώρων γινόμενον». Ἡ πρόταση αὐτὴ «πᾶν ἐκ παντὸς» ἐπαναλαμβάνεται ἐλαφρῶς

6. Στὸν Ἀναξαγόρα ἡ μεταφορικὴ χρῆση τῶν σπερμάτων φαίνεται πιὸ καθαρὰ γιατί στὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα 4.3-6 τὰ σύνθετα σώματα, γενικά («ἐν πᾶσι τῆς συγκρινομένοις»), λέγεται ὅτι συναποτελοῦνται ἀπὸ τὰ προαναφερθέντα «σπέρματα πάντων χρημάτων», ἐνῶ οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ ἄλλα ἐμβία συγκροτοῦνται μὲ τὴν καθαρὰ μηχανικὴ διαδικασίαν τῆς σύμπληξης: «καὶ ἀνθρώπους τε συμπαγῆναι καὶ τὰ ἄλλα ζῶα ὅσα ψυχὴν ἔχει». Ἀλλωστε ὅταν πρόκειται γιὰ καθαρὰ βιολογικὴ λειτουργία χρησιμοποιεῖ ἐκφράσεις ὅπως «καὶ τὴν γῆν... φύειν» (D.K. 59 B 4.8).

7. Γιὰ τὴ συγγένεια Ἐπικούρου καὶ Ἀναξαγόρα βλ. M.E. REESOR, *ἐνθ. ἀνωτ.*, σσ. 93-106. Βλ. ἐπίσης H. USENER, *ἐνθ. ἀνωτ.*, Argumentum, σ. 381 κ.ἐξ. καὶ *Diogenes Laertius* (Loeb Class. Library, Cambridge 1965): «Μάλιστα δ' ἀπεδέχετο, φησὶ Διοκλῆς, τῶν ἀρχαίων Ἀναξαγόραν, καίτοι ἐν τισιν ἀντειρηκῶς αὐτῷ».

8. Βλ. T. LUCRETII, *ἐνθ. ἀνωτ.*, I, 830-920.

9. *ἐνθ. ἀνωτ.* I, 164 κ.ἐξ.

10. *Φυσικῆς Ἀκροάσεως* A 4, 187 b 2.

παραλλαγμένη στὸ 4ο κεφ. τοῦ Γ' τῶν *Φυσικῶν*. «διὰ τὸ ὁρᾶν ὅτι οὖν ἐξ ὅτου οὖν γιγνόμενον»¹¹.

Συνοψίζοντας καταλήγουμε ὅτι ἡ πρόταση «οὐδὲν γίγνεται ἐκ τοῦ μὴ ὄντος» ἀναφέρεται σὲ ὅλα τὰ πράγματα τὰ ὅποια πρέπει νὰ προέρχονται ἀπὸ κάτι ποὺ τοὺς μοιάζει, ὅπως ἀκριβῶς τὰ ἔμβια προέρχονται ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχά τους σπέρματα. Μόνο κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἀποφεύγεται ἡ γένεση ὁποιουδήποτε ἀπὸ ὁποιοδήποτε, μὲ τὴ μεσολάβηση δηλαδὴ ὄντοτήτων ὁμοίων μὲ ὅ,τι θὰ προκύψει ἀπὸ αὐτές. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ λοιπὸν χρησιμοποιοῦ μεταφορικὰ τὸν ὄρο «σπέρματα», ποὺ εἶναι δηλωτικὸς τῶν «δυνάμει» μορφῶν τῶν ἐμβίων ὄντων καὶ κατὰ μεταφορὰ ὅλων τῶν ὄντων. Καὶ ὅπως ἀκριβῶς τὰ ἔμβια γεννῶνται, ἀναπτύσσονται καὶ αὐξάνονται ἀπὸ τὰ σπέρματα, ἔτσι καὶ ὅλα τὰ ὄντα, σὲ ἀναλογία μὲ αὐτά, προέρχονται ἀπὸ «σπέρματα» καὶ αὐξάνονται μὲ «σύγκριση», ἕως ὅτου ἀποτελέσουν τὰ σύνθετα ὄντα τοῦ κόσμου μας.

A. APABANTINOY-ΜΠΟΥΡΛΟΓΙΑΝΝΗ
(Ἀθήνα)

SEEDS IN EPICURUS' ONTOLOGY: NEW INTERPRETATION

Summary

According to the classic Lucretius' interpretation of Epicurean seeds (*Letter to Herodotus*, 32) they are considered to be "semina certa" of all living beings, able to put a limit to the chance coming-to-be of anything from anything else. Yet this indeed ambiguous term "seeds" is used here in a very general, let's say, anaxagorean sense, as seeds of all things, that is as elementary entities capable to "reproduce" —in a clearly metaphorical sense— all composite things similar to them. Such a hypothesis leads to the conclusion that Epicurus in his ontology, apart from the use of the atoms, he also accepts the seeds as structural entities of the formally definite things.

A. ARAVANTINOY-BOURLOYIANNI

11. *Ἐνθ. ἀνωτ.* Γ 4, 203 a 25.

